

Anteckningar

Datum
2016-11-07

1 (2)

Minnesanteckningar Kunskapskväll Vatten i historiskt perspektiv – Ölands vatten då och nu, arkeolog Jan-Henrik Fallgren.

Jan-Henrik Fallgren har forskat länge på bland annat öländsk järnålder och vendeltid. För att förstå de sociala strukturerna och samhällsuppbyggnaden studerade han alla historiska kartor, varje by och deras ägonamn. C:a 3500-4000 kartor för att kunna avgöra hur människorna organiserar sig i de 20 bygder "kungariken" som fanns på Öland fram till 1100-talet. Dessutom karterade han vilka förhållanden finns det mellan alvar och våtmarker, vilket gjorde det lättare att avgränsa bygder och byar.

Våtmarksarkeologi är gammalt. Våtmarkerna markerar gränsen till en annan värld, men också en mycket viktig foderkälla till människor som var inriktade på boskapsskötsel mer än odling. Våtmarkerna har varit heliga rituella platser ända från stenåldern, där man får kontakt med en annan värld. De var offerplatser, vilket många fynd visar. Stenyxor (oanvända, alltså tillverkade för offer), bronslurar (två st i väster om Långlöts norrgård), guld (troligen gjorda av romerska mynt) i Skedemosse och Torslunda, människor och djur.

Av Skedemosse sjö är mindre än 1 % arkeologiskt undersökt. Innan 1600-talets sänkning var Kvinnö en ö och kvinnliga gudar och väsen är typiska för vattenmiljöer och källor. 10-15 brunnar finns på Öland som ofta bär kvinnonamn.

Majoriteten av fornborgarna har en relation till våtmarkerna. De ligger alltid på utmarken precis i kanten eller i anslutning av våtmarken och även alvaret.

Eketorps borg ligger i en våtmark. Den första borgen, Eketorp 1, översvämmades helt på höst och vår, trots att de sänkt av våtmarken mer än en meter. En spricka i berggrunden norr-söder trycker upp en källa. Troligen är källan orsaken till att borgen ligger där och källan kan ha betraktats som något heligt. Eketorp 2 byggs ut över våtmarken och har också vattenfyllets.

Samma sak med Gråborg. Våtmarken har gått ända fram till muren. Trots omringliggande höjder har de valt att bygga i en sänka.

Kontakt

Samordnare Kristin Bertilius
Hemsida: www.vattenorganisationer.se/oland/
Bankgiro: 716-0419

Tel: 0485-88480
Adress: Box: 52, 387 21 Borgholm
Organisationsnummer: 802456-5338

E-post: kristin.bertilius@borgholm.se

Mytologin gör att vattnet har mycket viktig betydelse. Jan-Henrik anser att det är omöjligt att de bott i borgarna utan de primärt har haft rituell betydelse men också ett skydd i orostid. Husen i borgen är bara miniatyrer. Han menar att det har hittats mycket lite vapen i borgarna utan istället speciella föremål, många kvinnofigurer och rituella föremål. I Sandby borg förbereddes troligen en fest/festival när massakern inleddes. Borgar för riter och kortare festliga samlingar finns bland annat även på brittiska öarna och Spanien och där finns också skriftliga källor om hur borgarna användes.

Hur mycket våtmarker har det funnits på Öland? Jan-Henrik visar det karterade materialet från 1600-talet då utdikningen började med Skedemosse och skillnaden mot idag. I och med att utdikning av östra Öland genomfördes har även våtmarkerna mitt på Öland dränerats. Troligen har minst 6 000 ha våtmarker försvunnit.

Skedemosse var kronans så var det enklare att börja med en avsänkning där. Under 1800-talet påbörjades sedan den stora utdikningen för att förmå ett skifte mot odling istället för boskapsskötsel och därmed högre avkastning, då ekonomisk tillgång mättes utifrån mängden åkermark. Många på Öland var emot utdikningarna, men staten gav lån och subventioner. I våtmarkerna fanns en stor näring i fisket. Till exempel betalade de all skatt runt Vedborm och Vedby träsk i torkad fisk. Men detta fiske försvann med utdikningen.

Fisket var oerhört viktigt under 500-700-talet då en mindre istid inträffade och det blev en kraftig klimatförsämring med kalla somrar. Folk dör och Norrland och Mälardalen avfolkas, men Öland, Gotland och Åland klarar sig, mycket för att deras diet har bestått av de har fisk och säl.

Följderna av utdikningen märktes tidigt med sinade brunnar och att fisket försvann och det protesterades mot detta. Men staten trodde det skulle bli mer jord och att det skulle gå att få mer mat. Bönderna blev övertalade och det blev utdikningsfeber. Även om de negativa följderna visade sig tydligt och tidigt var vägen utstakad. Men vinsten var ganska kortvarig. Idag skulle vi vinna mycket på att återskapa många våtmarker, till exempel Vedborm, Vedby träsk som inte hyser någon större produktion.